

Mitja Sardoč

Pedagoški inštitut v Ljubljani

Sekuritizacija in družbena konstrukcija varnosti

V zgodovini politične misli zaseda prispodoba strahu vse prej kot zanemarljivo mesto, saj jo srečamo v nekaterih izmed osrednjih tekstov klasične kot tudi sodobne politične misli. Kljub temu je sodobna problematizacija strahu veliko bolj kompleksen in protisloven fenomen, saj začne v okviru tako imenovane strategije 'sekuritizacije' figurirati kot nekakšen skupni imenovalac cele vrste med seboj [vsaj navidez] raznorodnih fenomenov in s tem povezanih problemov. Pričujoči prispevek prinaša celovito analizo strategije sekuritizacije ter s tem povezan fenomen družbene konstrukcije varnosti. Uvodni del predstavi nekatere izmed zapostavljenih oz. spregledanih razsežnosti razprave o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu. Osrednji del analizira posamezne elemente strategije sekuritizacije ter vrsto vprašanj, ki jih ta strategija odpira. Sledi problematizacija vpliva procesa sekuritizacije na tako imenovano 'krčenje državlanskega prostora'. Sklepni del opozori na premestitev poudarka v okviru redefinicije razmerja med zagotavljanjem varnosti na eni strani ter spoštovanjem temeljnih pravic in svoboščin na drugi.

Ključne besede: radikalizacija, nasilni ekstremizem, sekuritizacija, krčenje državlanskega prostora.

Mitja Sardoč (PhD) je zaposlen kot raziskovalec na Pedagoškem inštitutu v Ljubljani, kjer je član programske skupine Edukacijske raziskave. Je avtor znanstvenih in strokovnih člankov s širšega področja vzgoje in izobraževanja ter urednik vrste tematskih števil domačih in tujih znanstvenih revij s področja državlanske vzgoje, multikulturalizma, enakih možnosti, radikalizacije in nasilnega ekstremizma, nasilja, neoliberalizma v vzgoji in izobraževanju itn. Je glavni urednik revije *Theory and Research in Education* ter član uredniškega odbora revij *CEPS Journal* ter *Postdigital Science and Education*. Je tudi urednik zbornika *The Impacts of Neoliberal Discourse and Language in Education*, ki je izšel pri založbi Routledge, avtor monografije *Multikulturalizem: pro et contra* ter soavtor monografije *Enake možnosti in družbena (ne)enakost v družbi znanja*. Je urednik publikacije *Handbook of Patriotism* (Springer), urednik *The Palgrave Handbook of Toleration*, ki bo izšla pri založbi Palgrave Macmillan ter sourednik (z Robertom Hauhartom) *The Routledge Handbook on the American Dream*, ki bo izšel pri založbi Routledge.

Mitja Sardoč (PhD) is senior research associate at the Educational Research Institute in Ljubljana where he is a member of the Educational Research program group. He is author of scholarly articles in philosophy of education and editor of a number of journal special issues on citizenship education, multiculturalism, equality of opportunity, radicalization and violent extremism, violence, neoliberalism in education, etc. He is Managing Editor of *Theory and Research in Education* and member of the editorial boards of the *CEPS Journal* and *Postdigital Science and Education*. He is also editor of *The Impacts of Neoliberal Discourse and Language in Education* published by Routledge, author of the monograph *Multiculturalism: Pro et Contra* and the co-author of the monograph *Equal Opportunities and Social (In) Equality*. He is Editor-in-Chief of the *Handbook of Patriotism* (Springer), Editor-in-Chief of *The Palgrave Handbook of Toleration*, to be published by Palgrave Macmillan, and the co-editor (with Robert Hauhart) of *The Routledge Handbook on the American Dream*, to be published by Routledge.

Uvod in opredelitev problematike

V zgodovini politične misli zaseda prisposoda strahu vse prej kot zanemarljivo mesto, saj jo srečamo v nekaterih izmed osrednjih tekstov klasične kot tudi sodobne politične misli. *Locus classicus* nedvomno pripada uvodnemu stavku Marxovega *Komunističnega manifesta*, kjer s prisposodo o »strahu komunizma« zaobjame takratni duh časa političnih sprememb (Marx, 2010 [1848]). V sodobni politični misli ni pravzaprav nič drugače. Prisposoda strahu se tako pojavi v enem od tako imenovanih »modernih klasikov«, in sicer v eseju »Liberalizem strahu« ameriške filozofinje Judith Shklar (1989) ter knjigi *The Multiculturalism of Fear* Jacoba Levyja (2000).

Pa vendar je sodobna problematizacija strahu veliko bolj kompleksen in protisloven fenomen (Robin, 2004), saj začne v okviru tako imenovane strategije »sekuritizacije« (Floyd, 2010) figurirati kot nekakšen skupni imenovalec cele vrste med seboj [vsaj navidez] raznorodnih fenomenov in s tem povezanih problemov, npr. radikalizacije in nasilnega ekstremizma (O'Donnell, 2016), migracij (Bourbeau, 2011), razvojnih študij (Glazzard in drugi, 2018), podnebnih sprememb (Floyd, 2011), religije (Sheikh, 2014), javnega zdravja [primer bioterorizma] (Elbe, 2010), mladine (Sukarieh in Tannock, 2018), vzgoje in izobraževanja (Gearon, 2015) ter nenazadnje same »vojne proti terorju« (Vultee, 2010). Preobrazba – sicer popolnoma legitimnih oz. »neproblematičnih« družbenih fenomenov in s tem povezanih problemov – v varnostno tveganje predstavlja enega od ključnih izzivov, ob katere trčimo v primeru sekuritizacije kot procesom družbene konstrukcije varnosti (Williams, 2011) oz. »družbene konstrukcije tveganja« (Githens-Mazer, 2012: 557).

Tudi zato je je strategija sekuritizacije veliko bolj kompleksen in protisloven fenomen, saj je problematičen iz [vsaj] dveh ločenih razlogov. Na eni strani ta strategija vsak fenomen problematizira kot primarno ali celo kot izključno »varnostni« fenomen. S tem vso kompleksnost določenega fenomena zvede na skupni imenovalce varnosti in s tem povezanih tveganj oz. groženj. Na drugi strani pa strategija sekuritizacije legitimira vse *ex post* ukrepe, ki so sprejeti za »normalizacijo« oz. vrnitev v prvotno stanje *statusa quo*. S tem se sam *status quo* hkrati tudi legitimira, saj je osnovni cilj vseh ukrepov, ki so povezani s strategijo sekuritizacije, povrnitev zadev v prvotno stanje [ne glede na njegovo problematičnost]. Od tu dalje je razprava o problematiki sekuritizacije in strahu »kot orožja« v veliki meri talec varnostno-obveščevalne »industrije«, kar je v vsej svoji neposrednosti prišlo v ospredje v primeru radikalizacije in nasilnega ekstremizma kot pravzaprav tudi samega terorizma. Pravzaprav ostaja odsotnost jasne definicije samega fenomena radikalizacije in nasilnega ekstremizma – v veliki meri – del strategije procesa sekuritizacije.

Pričujoči prispevek prinaša analizo strategije sekuritizacije ter s tem povezan fenomen družbene konstrukcije varnosti. Uvodni del predstavi nekatere izmed zapostavljenih oz. spregledanih razsežnosti razprave o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu. Osrednji del analizira posamezne elemente strategije sekuritizacije ter vrsto vprašanj, ki jih ta strategija odpira. Sledi problematizacija vpliva procesa sekuritizacije na tako imenovano »krčenje državlanskega prostora«. Sklepni del opozori na premestitev poudarka v okviru redefinicije razmerja med zagotavljanjem varnosti na eni strani ter spoštovanjem temeljnih pravic in svoboščin na drugi.

Radikalizacija in nasilni ekstremizem¹

Sodobne razprave o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu sta zaznamovali dve pomembni značilnosti. Na eni strani sta radikalizacija in nasilni ekstremizem postala legitimen raziskovalni objekt oz. predmet analize tudi izven izključne domene varnostne in obveščevalne »industrije« v tako raznolikih disciplinah, kot so psihologija (Moghaddam, 2005), politične vede (Gambetta & Hertog, 2016), kriminologija (Richards, 2017), varnostne in obveščevalne vede (Neumann, 2013; Sageman, 2008; Sedgwick, 2010), ekonomija (Krueger, 2007), sociologija (Larsen, 2019), kulturne študije (Kundnani, 2012, 2014; Silva, 2018), študije družbenih gibanj (della Porta, 2018), kritične študije o terorizmu (Jackson, 2016) vzgoja in izobraževanje oz. edukacijske vede (Gereluk, 2012), družbene oz. socialne politike (Ragazzi, 2016) kakor tudi filozofija (Cassam, 2018).

¹ Za podrobnejšo predstavitev problematike radikalizacije in nasilnega ekstremizma glej Sardoč (2018, 2020).

Kljub tej »emancipaciji« se to vsebinsko področje sooča z vrsto napetosti, problemov in izzivov. Poleg »standardnih« težav, povezanih s terorizmom, npr. tako imenovani »problem dvojnih standardov« [»za nekoga terorist, za nekoga pa borec za svobodo«], je za fenomen radikalizacije in nasilnega ekstremizma značilna visoka stopnja konceptualne »malomarnosti«. Prav konceptualna zmeda predstavlja namreč najtežjo [teoretično] »kolateralno škodo«, ki izhaja iz »vojne proti terorju«. Nenazadnje sama jasnost – kakor v svoji knjigi *Terrorism and the Ethics of War* opozarja Stephen Nathanson, »ni cilj vsakogar, saj je zmeda lahko politično koristna« (Nathanson, 2010: 20).

Tudi zato je eden najnujnejših izzivov, s katerimi se sooča preučevanje radikalizacije, kot poudarja Fathali Moghaddam, odsotnost »konceptualnih okvirov, ki so dovolj široki in trdni« (Moghaddam & Sardoč, 2019: 472). Kakor opozarja Richard English, pri preučevanju terorizma trčimo ob dva problema: »eden je praktičen, drugi pa analitičen in naše težave pri odzivanju na prvega so bile v znatno slabšem položaju glede na naše pomanjkljivosti v zvezi s slednjim« (English, 2010: ix). Če je praktična razsežnost v prvi vrsti obremenjena z neposrednostjo samega terorizma oz. političnega nasilja ter nujnostjo spoprijemanja z le-tem, se teoretična razsežnost [v prvi vrsti] sooča s kompleksnostjo in protislovnostjo njegovih temeljnih razsežnosti. Analitični problem, kakor opozarja English, predstavlja »medsebojna povezanost vprašanj okoli opredelitve, razlage in zgodovine« (ibid.). Razpravo o fenomenu radikalizacije in nasilnega ekstremizma kot tudi terorizma nasploš tako karakterizirajo tri temeljne značilnosti

Prvič, v okviru te razprave velja radikalizacija za pojem brez standardne definicije, kar samo po sebi ni problematično, saj ima tudi pojem terorizma podobne »težave«. Kakor opozarja Rik Coolsaet, ostajata radikalizacija kakor tudi nasilni ekstremizem, tudi po »petnajstih letih od uradnega sprejetja in široke uporabe zanemarjen in slabo opredeljen ter kompleksen in protisloven pojem« (Coolsaet, 2019: 30). Tudi zato je diskurz radikalizacije v veliki meri nejasen in zatorej kontraproduktiven kakor tudi veliko bolj problematičen, saj se mu očita tudi selektivnost oz. celo diskriminatornost (Silva, 2018). Ne preseneča torej, da je v okviru te razprave velik obseg nepreverjenih predpostavk in s tem povezanih hipotez. Na primer, v članku Johna Knefela, ki je bil objavljen v reviji *Rolling Stone*, le-ta povzema ugotovitev direktorja mednarodnega centra za preučevanje terorizma na Pennsylvania State University Johna Horgana, da je »ideja, da radikalizacija povzroča terorizem, danes morda največji mit v raziskovanju terorizma. [...] [Prvič] velika večina ljudi, ki imajo radikalna prepričanja, se ne vključuje v nasilje. In drugič, vse več je dokazov, da ljudje, ki se ukvarjajo s terorizmom, nimajo nujno radikalnih prepričanj« (Knefel, 2013).

Drugič, odsotnost konsenza okoli koncepta radikalizacije (Sedgwick, 2010) je zamenjala skeptičnost glede odsotnosti konsenza okoli samega obstoja fenomena radikalizacije (Newmann, 2013). Razprava okoli »sfabriciranosti« fenomena ra-

dikalizacije predstavlja nekakšen *déjà vu*, saj ta očitek zoper fenomen radikalizacije in nasilnega ekstremizma spominja na znano prisposodbo iz zgodovine filozofije [tako »klasične« kakor tudi »novejše«]: Alasdair MacIntyre je v knjigi *After Virtue* izrazil skeptičnost do »obstoja« pojma pravic: »pravice kot take ne obstajajo in verjeti vanje je podobno kakor verjeti v čarovnice in samoroge« (MacIntyre, 1983: 83).

Tretjič, nekateri avtorji izpostavljajo, da je spregledanje kontekstne razsežnosti v razpravi o fenomenu radikalizacije in nasilnem ekstremizmu, odsotnost same definicije temeljnih pojmov ter potencialna diskriminatornost diskurza radikalizacije [kakor tudi vrsta drugih očitkov in ugovorov, npr. da predstavlja ta razprava vrsto orientalizma (Said, 1978)] ni posledica pomanjkljivega preučevanja tega fenomena [*optimistična interpretacija*], temveč da je ta problem del strategije same »vojne proti terorju« [*pesimistična interpretacija*] (Kundnani, 2019).

Hkrati je potrebno izpostaviti, da sta radikalizacija kot »proces skozi katerega posamezniki postanejo ekstremisti« (Neumann, 2013: 874) in s tem povezan fenomen nasilnega ekstremizma vse prej kot samo varnostni fenomen. Kako sicer razumeti vrsto »kolateralnih« problemov, ki jih standardno pojmovanje v veliki meri zaobide, npr. moralno paniko, populizem, konfliktno različnost, nestrpnost, ksenofobijo, sovražni govor, kulturno distanco, lažne novice, integracijski razkorak, omejevanje pravic in svoboščin posameznikov [tako imenovani fenomen »krčenja državljanskega prostora«] itn.

Percepcija radikalizacije in nasilnega ekstremizma izključno skozi tako imenovano »varnostno perspektivo« odpira vsaj dvoje negativnih posledic. Na eni strani so to socialna marginalizacija oz. izključenost posameznikov, ki so izpostavljeni ekstremističnim idejam kot tudi nelagodje v pluralno raznolikem okolju. Na drugi strani pa so to ksenofobija, diskriminacija, islamofobija, »moralna panika«, nezaupanje ter s tem povezana polarizacija družbe (predvsem fenomena tako imenovanih »odmevnih prostorov« oz. tako imenovanega »informacijskega kokona« (Sunstein, 2018). Če v okvir te razprave dodamo tudi »uradno naracijo« o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu, kakor v svoji knjigi *Rethinking Radicalization* opozarja Arun Kundnani, pravzaprav »legitimiramo erozijo državljanskih svoboščin in spodbujamo družbene delitve« (2015: 8).

Vsaka izmed zgoraj predstavljenih karakteristik razprave o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu odpira vrsto ločenih vprašanj in s tem povezanih problemov in izzivov, ki so za samo razpravo o političnem nasilju oz. terorizmu veliko bolj pomembni, saj nakazujejo na nekakšno »premestitev poudarka«.² Kakor v svojem prispevku opozarja Rik Coolsaet,

[o]srednji položaj, ki ga je prevzel koncept radikalizacije v politiki, kazenskem pregonu in akademiji kot svetem gralu protiterorizma, je bistveno prispeval k premestitvi osredotočenosti iz konteksta na posameznika in ideologijo. To je škodljivo za pristop 'zakaj se zgodi terorizem', ki ga v raziskavah terorizma zagovarjajo od sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Privilegiranje ideologije kot glavnega dejavnika zdrsa posameznika v terorizem je privedla do prekinitve povezave med ekstremizmom in njegovimi političnimi, družbenimi in ekonomskimi vzroki. (Coolsaet, 2016: 3–4)

Ta sprememba perspektive, ki jo vpelje distinkcija med »starim« in »novim« terorizmom, je tako postala nekakšna stalnica v raziskovanju tega družbenega fenomena. Kakor izpostavljata Arun Kundnani in Ben Hayes, predstavlja tako imenovani »boj proti nasilnemu ekstremizmu« nekakšno premestitev poudarka od prehodnih strategij spoprijemanja z nasilnim ekstremizmom (2018). Čeprav je zasuk stran od varnostnih težišč in s tem povezanih poudarkov problematiko radikalizacije in nasilnega ekstremizma spravil v širši [kontekstni] okvir, ima ta premestitev poudarka tudi dve manj privlačni strani. Kakor izpostavljata Kundnani in Hayes,

na eni strani je premik v smer politik boja proti nasilnemu ekstremizmu pomenil celovitejši pristop v boju proti terorizmu, ki presega zgolj vojaški in zunajsodni odziv. Na drugi strani pa je to pomenilo, da bodo ideologije in organizacija, ki so označene kot 'teroristične', obravnavane kot nevarne, kar bo povzročilo, da bo sumljivo ogromno število muslimanov, ki spoštujejo zakone, saj bodo sedaj lahko označeni za 'radikalne' (2018: 4).

»Standardno« razumevanje terorizma in s tem povezano pojmovanje varnosti kot najmanjšega skupnega imenovalca zagotavljanja stabilnosti je torej vse prej kot neproblematično, saj ima izhodiščna definicija tega fenomena veliko bolj po-

² Zanimiv fenomen, ki tukaj ostaja ob strani, je pomen samega pojma radikalizacije, ki je v kontekstu preučevanja terorizma – tako kontekstno kakor tudi vsebinsko – popolnoma drugačen od svojega »izvirnega« pomena. Ta fenomen Jonathan Githens-Mazer poimenuje kot tako imenovano »konceptualno vnažajšnje formiranje« [*conceptual back formation*] (2012: 560–561). Kakor v svojem članku »Talking About Radicalization« izpostavlja Jeppe Larsen, »[z]goraj opisane kritike temeljijo na razumevanju, da je potovanje koncepta radikalizacije in s tem prirojene formulacije problema od oblikovanja politike do akademskega sveta na več načinov problematično in da se moramo oddaljiti od načina, kako je bil koncept zasnovan in razumljen v javnem in političnem diskurzu« (Larsen, 2019: 4). Za klasično analizo »potovanja« določenega koncepta glej Sartori (1970), za predstavitev vloge in pomena oblikovanja konceptov na posameznem vsebinskem področju, npr. teorije spola in politike, pa glej Goertz in Mazur (2008).

membno vlogo. Predstavlja namreč osnovno diagnozo fenomena radikalizacije in nasilnega ekstremizma. Kakor izpostavlja Rik Coolsaet, »[z]a drugotni dejavnik je radikalizacija to, kar je povišana telesna temperatura za bolezen – simptom. [...] V obeh primerih – pri povišani telesni temperaturi in radikalizaciji – je ustrezna diagnoza ključna za spoprijemanje s simptomom. V nasprotnem primeru bo neustrezna diagnoza imela za posledico poslabšanje stanja« (2016: 4). Glede na dejstvo, da predstavljajo politike spoprijemanja z nasilnim ekstremizmom eno od bolj izpostavljenih pojavnih oblik tako imenovane »mehke moči« (Stephens in drugi, 2019), je odsotnost analize nasilnega ekstremizma toliko bolj simptomatična.

Tu sta na voljo dve ločeni interpretaciji, in sicer [i] optimistična in [ii] skeptična. Optimistična interpretacija trdi, da je konceptualna zmeda povezana s samim področjem preučevanja oz. kompleksno naravo samega pojava radikalizacije in nasilnega ekstremizma ter omejitev pri preučevanju tega fenomena, saj so radikalizirani posamezniki praviloma člani »težko dostopnih« skupin (Larsen, 2019). V nasprotju s to razlago pa skeptična interpretacija trdi, da je konceptualna zmeda v bistvu rezultat »konceptualne pomanjkljivosti« (Jackson, 2016). Kakor v enem od intervjujev poudarja Arun Kundnani, je zmeda v prvi vrsti »rezultat institucionalne uporabe, kakor se določen pojem uporablja. V tem okviru posamezni pojem prikriva prav toliko, kot razkriva oz. zakriva toliko, kolikor tudi razjasnjuje« (Kundnani & Sardoč, 2020b: 2).

V okviru zgoraj predstavljene problematike lahko opazimo dva glavna učinka, ki imata pomemben »transformacijski« učinek na sodobne pluralne družbe, in sicer [i], da ekstremistični položaji postopno postajajo »nova normalnost« [ekstremizem postaja »mainstream«] ter [ii] da se obstoječa ureditev jemlje kot nominalna vrednost [legitimizacija *statusa quo*] in premika meje med glavnim tokom kot »novo normalnostjo« in »ekstremizmom«.

Pravzaprav je »vojna proti terorju« kot posledica dogodkov 11. septembra 2001 – kakor opozarja Arun Kundnani – redefinirala samo naravo vojaške nevarnosti ter s tem povezano pojmovanje tveganja (Kundnani, 2004). V ospredje namreč pride disproporcionalno povečanje tveganja in s tem povezanih groženj. Silogizem Donalda Rumsfelda, ameriškega državnega sekretarja za obrambo v administraciji Georgea W. Busha) o »neznani neznanki« [*unknown unknowns*] je – pravzaprav ironično – najboljša možna ponazoritev pojmovanja spektra tveganj, ki predstavljajo grožnjo nacionalni varnosti. Z »vojno proti terorju« se torej razširi spekter sredstev, ki so lahko opredeljena kot sredstvo za doseganje cilja pri spoprijemanju s terorizmom in z njim povezanim političnim nasiljem. Kakor je izpostavil Arun Kundnani, je »vojna proti terorju« utemeljena na »strahu pred neznanim« (Kundnani, 2004: 118) oz. s tako imenovanimi »politikami strahu« (Altheide, 2002,

2006; Wodak, 2015).³ Fenomen strahu »vojne proti terorju« odpira torej vrsto temeljnih konceptualnih in moralni vprašanj okoli družbene konstrukcije varnosti, ki ga najboljše ponazarja tako imenovana »strategija sekuritizacije«.

Strategija sekuritizacije

Sekuritizacija kot »prekinitev normalnega delovanja političnih funkcij« (Buzan in drugi, 1998) predstavlja obliko »instrumentalizacije« sicer legitimnih družbenih problemov ali razmer, ki zahtevajo posebno pozornost. S samim procesom sekuritizacije je namreč povezana tudi tako imenovana »performativna« narava tveganja, saj naj bi opredelitev določenega problema kot dejavnika tveganja [na določen način] pravzaprav vzpostavilo sam vzrok tveganja (Heath-Kelly, 2013: 395).

Prvi in osnovni element tako imenovanega »scenarija sekuritizacije« predstavlja postavitev »ustrezne« diagnoze. Z ustrezno prikazano opredelitvijo »zatečenega stanja« je namreč povezan odziv na dejansko ali potencialno nevarnost. Kakor opozarja Fred Vultee, sekuritizacija določenega fenomena v prvi vrsti pomeni, »da ga je politični akter označil za eksistencialno grožnjo – neizogibno ogrožanje fizičnega, kulturnega ali socialnega zdravja skupnosti – in pridobil javno privolitvev za uporabo izrednih ukrepov v boju proti tem grožnjam« (Vultee, 2010: 33). Kot posebej pomembno velja izpostaviti, da mora biti odgovor na nevarnost v prvi vrsti proporcionalen glede na potencialno ali dejansko nevarnost, varnostno tveganje in s tem povezano grožnjo. Vprašanja, ki jih odpira sekuritizacija kot teorija, politika in kot miselni okvir (Balzacq, 2010), so v prvi vrsti torej povezana z zagotavljanjem varnosti in stabilnosti kot tudi »normalnega« delovanja družbe in njenega inštitucionalnega okvira.

V svojem članku »Can Securitization Theory be Used in Normative Analysis? Towards a Just Securitization Theory« Rita Floyd predstavi tri osnovne oz. nujne kriterije oz. pogoje, da bi bila sekuritizacija določenega družbenega fenomena oz. problema moralno upravičena oz. legitimna, in sicer

- (1) obstajati mora objektivna eksistencialna grožnja, to je grožnja, ki ogroža preživetje akterja ali reda, ne glede na to, ali je to kdo spoznal;
- (2) referenčni objekt varnosti mora biti moralno legitimen, kar velja le, če referenčni objekt prispeva k človekovi blaginji, ki je opredeljena kot zadovoljevanje človekovih potreb; in

³ Tukaj velja opozoriti tudi na fenomen tako imenovanega »grešnega kozla« [*scapegoating*], kjer gre v prvi vrsti za prenos krivde (Douglas, 1995). Praviloma strukturno mesto grešnega kozla predstavlja nujen pogoj za izredne razmere oz. ukrepe, ki [vsaj v primeru »vojne proti terorju«] legitimirajo kršitve temeljnih pravic in svoboščin. Marginalne družbene skupine so praviloma torej »uporaben« mehanizem za prenos krivde, kar pa prej nakazuje na nezmožnost reševanja določenih problemov ali pa legitimiranje katere izmed prikritih agend.

(3) varnostni odziv mora ustrezati zadevni grožnji, kar pomeni, da: (a) varnostni odziv je treba izmeriti v skladu z zmogljivostmi agresorja in (b) akter sekuritiziranja mora biti v svojih namerah iskren (Floyd, 2011: 428).

Kakor nakazujejo zgornji kriteriji, je sekuritizacija nekega družbenega problema, npr. migracij ali varovanja okolja kot primarno [ali celo izključno] »varnostnega problema« vse prej kot neproblematična, saj je z njegovim pojmovanjem kot tveganjem pravzaprav s tem povezana [predvsem varnostna] grožnja. Kakor opozarja Jonathan Githens-Mazer se preko opredelitve tega, kar se v določeni družbi opredeli kot radikalno, opredeli sam »*status quo*« (Githens-Mazer, 2012: 557).

Tudi zato je sekuritizacija problematična iz [vsaj] dveh ločenih razlogov. Na eni strani tako imenovana »strategija sekuritizacije« vsak fenomen problematizira kot primarno ali celo kot izključno »varnostni« fenomen. S tem vso kompleksnost določenega fenomena zvede na skupni imenovalac varnosti in s tem povezanih tveganj oz. groženj. Na drugi strani pa tako imenovana »strategija sekuritizacije« legitimira vse *ex post* ukrepe, ki so sprejeti za »normalizacijo« oz. vrnitev v prvotno stanje. S tem se hkrati legitimira sam *status quo*, saj je osnovni cilj vseh ukrepov, ki so povezani s strategijo sekuritizacije, povrnitev zadev v prvotno stanje [ne glede kako problematično naj bi pravzaprav bilo]. Kot akterji sekuritizacije se v imenu varnosti pojavljajo akterji z določeno politično, strokovno ali znanstveno avtoriteto oz. tako imenovani »referenčni subjekt«. Določen problem tako postane dejavnik tveganja šele, ko ga določen akter [katerega avtoriteta je na tem področju nesporna] »vzpostavi« kot dejavnik tveganja. Tudi zato je sekuritizacija izpostavljena tveganju zlorabe avtoritete. Referenčni subjekt torej nosi odgovornost za vzpostavitev določenega fenomena kot dejavnika tveganja oz. potencialne grožnje.

Prav njena performativna vrednost oz. »družbena in politična konstrukcija grožnje« (Taureck, 2006: 55), ki predstavlja ključno razsežnost sekuritizacije družbenih problemov oz. same družbe nasploh, je pravzaprav najmočnejša stran te strategije, ki pa v okviru spoprijemanja s fenomenom radikalizacije in nasilnega ekstremizma postane hkrati tudi največja ovira pri njegovem razumevanju. Vso kompleksnost in protislovnost tega fenomena [kakor tudi vseh ostalih potencialnih »objektov« sekuritizacije] zvede v prvi vrsti – ali celo izključno – namreč na razsežnost zagotavljanja varnosti.

Komunikacijski model sekuritizacije

Eno od najpomembnejših nalog v okviru strategije sekuritizacije je v prvi vrsti prepričati določeno ciljno skupino oz. javnost nasploh, da določen fenomen lahko predstavlja potencialno grožnjo oz. dejavnik tveganja, kar legitimira tako splošni cilj procesa sekuritizacije kot tudi vse ukrepe, ki so potrebni za doseg zastavljenega cilja. Komunikacijski model tako imenovane »strategije sekuritizacije« ima

naslednje temeljne značilnosti, in sicer [i] objekt sekuritizacije; [ii] referenčni subjekt, [iii] ciljna skupina oz. »občinstvo« ter [iv] končni cilj.

Ob razpravah o problematiki sekuritizacije je potrebno izpostaviti [vsaj] dve težavi, ki postavljata pod vprašaj legitimnost te strategije, in sicer, [i] tako imenovani fenomen »dimne zaves« ter [ii] tako imenovani fenomen »skritega cilja«. Fenomen dimne zaves temelji na predpostavki, da se za referenčnim subjektom strategije sekuritizacije pravzaprav skrivajo drugi »akterji«. Na primer, da za alarmističnimi pozivi k preprečevanju onesnaževanja okolja poleg oz. namesto katere od nevladnih organizacij s tega področja ali skupine znanstvenikov, ki opozarjajo na vse večjo onesnaženost okolja in s tem povezano tveganje oz. grožnjo, stoji tako imenovani »zeleni lobi« ali katera od drugih interesnih skupin, ki zamenjavo ogljično bolj potratnih tehnologij zagovarja izključno iz ekonomskih interesov, kar boj za podnebno pravičnost instrumentalizira. Tako imenovani »skriti cilj« pa izhaja iz predpostavke, da je končni cilj pravzaprav nekaj drugega in ne končni cilj, ki je del »uradne« strategije sekuritizacije.⁴ Na primer končni cilj preprečevanja onesnaževanja okolja, ki se pogosto pojavi kot objekt sekuritizacije, ni [samo] čistejše okolje in s tem povezana višja kakovost življenja, temveč v prvi vrsti višja ali dodatna obdavčitev ogljično bolj »potratnih« potrošnikov, industrijskih panog oz. storitev.

Enega od prav tako pomembnih izzivov v okviru »strategije sekuritizacije« predstavlja torej tako imenovani »razkorak tveganja« med »dejanskim« in »sekuritiziranim« tveganjem, ki uokvirja problem glede tega, kakšno tveganje določen fenomen dejansko predstavlja. To je tako imenovani »problem uporabljenih dejstev/dezinformacija«, saj se tako v okviru teorij zarot kakor tudi v primeru problemov, ki so sekuritizirani, uporabljajo dejstva oz. določen tip dejstev. Uporaba dejstev je namreč prav zaradi tako imenovanega »razkoraka tveganja« lahko zavajajoča, selektivna ali celo diskriminatorna izbira teorij, politik ali dejstev (Dentith, 2019), ki se povezujejo z določenim problemom. Na primer, v primeru nasilnega ekstremizma je dejstvo, da je velika večina od znanih napadalcev radikaliziranih islamistov. Na podlagi tega dejstva desni populizem izpelje tezo, da so vsi moški islamske veroizpovedi potencialni [ali celo latentni] teroristi. Hkrati [na podlagi istih dejstev] izpeljejo tudi sklep, da je islam kot religija nasilna. Kljub temu osnovni cilj teorij zarot namreč ni zavajanje (Cassam, 2018). Da je zadeva vse prej kot »samo« akademski fenomen, potrjujejo tudi nekateri primeri iz nedavne zgodovine oboroženih konfliktov oz. mednarodnih odnosov nasploh (Huysmans, 2006). Najbolj znana je zagotovo »zloraba dejstev« v primeru napada na Irak v času tako imenovane »druge zalivske vojne«: z očitki, da je šlo v napadu

⁴ Da je tako imenovana »strategija sekuritizacije« vse prej kot neproblematična, priča tudi možna povezava z epistemološko razsežnostjo tako imenovanih »teorij zarot«, ki so v zadnjem desetletju postale predmet resnega znanstvenega preučevanja. Za podrobnejšo predstavitev te problematike glej Cassam (2015) in Sunstein (2014).

na Irak za to, da so dejstva »sfabricirana«, je umanjalo osnovno izhodišče oz. temeljni povod tega napada, in sicer »orožje za množično uničevanje« [biološko in kemično orožje].

Strategija sekuritizacije namreč spregleda kompleksnost radikalizacije in nasilnega ekstremizma, saj grožnjo in s tem povezana tveganja, ki jih ta fenomen predstavlja, instrumentalizira. Prav tako imenovana »previdnostna kultura« (Durodie, 2016) predstavlja enega od rezultatov politik sekuritizacije v okviru javnih politik: družba kot celota, opozarja Bill Durodie, »že sprejema bolj previden ali mrzličen terapevtski pristop, tako da bi lahko nekateri elementi varnostnih služb bolje razumeli to igro nadomeščanja, ko preučujejo, kako bi to lahko izvedli v okviru vzgoje in izobraževanju« (Durodie, 2016: 26). Rezultat strategije sekuritizacije je torej povečana negotovost, s katerim so povezani različni možni učinki oz. rezultati teh politik, npr. zmanjšan občutek varnosti, povečanje zaupanja v oblast itn.

Sekuritizacija in krčenje državlanskega prostora

Poleg sprememb v pojmovanju varnosti in s tem povezanih tveganj je proces sekuritizacije pomembno spremenil tudi razmerje med zagotavljanjem varnosti na eni strani ter pravicami in svoboščinami posameznikov na drugi. Prav v imenu varnosti pride v okviru »vojne proti terorju« do teženj, ki so ravnovesje tega razmerja porušile. Še posebej velja izpostaviti kršenje temeljnih svoboščin posameznikov, predvsem svobode izražanja ter svobode združevanja, ki predstavljata osnovni okvir civilne družbe, ki ima tako v klasični kakor tudi sodobni politični teoriji osrednjo vlogo. Kakor je izpostavljeno v enem od poročil organizacije *Civic Space Watch*, predstavlja državljanski prostor

fizični, virtualni in pravni prostor, kjer ljudje uveljavljajo svoje pravice do svobode združevanja, izražanja in mirnega zbiranja. Z oblikovanjem združenj, z izražanjem o vprašanjih, ki zanimajo javnost, z združevanjem v spletnih in neposrednih forumih ter s sodelovanjem v javnem odločanju posamezniki uporabljajo državljanski prostor za reševanje problemov kot tudi za izboljšanje življenja. Trden in zaščiten državljanski prostor je temelj odgovornega, odzivnega demokratičnega upravljanja in stabilnih družb.

Pravzaprav predstavlja civilna družba eno najpomembnejših zaščitnih ukrepov proti tiraniji in zatiranju ter drugim protidemokratskim težnjam. Kot sfera svobodnega in prostovoljnega združevanja civilna družba omogoča različnim deležnikom, da opravljajo številne vloge, npr. akterji civilne družbe zagotavljajo platformo za dialog [in kompromis]. Hkrati organizacije civilne družbe »amplificirajo« zahteve manjšin in drugih marginaliziranih družbenih skupin. Civilna družba tako predstavlja nekakšen »laboratorij demokracije« in pomemben katalizator različnih družbenih inovacij. Tudi zato je sekuritizacija ter spremljajoče protidemo-

kratične in neliberalne tendence, npr. lažne novice, populizem, sovražni govor, politična korektnost itn. nerazdružljivo povezana s fenomenom ožanja državljanskega prostora (Deželan, Sardoč, Laker, 2020). To se kaže tudi v procesu tako imenovane »regresivne tranzicije«, ki je povezan z družbenimi in političnimi spremembami, v okviru katerih demokracije prehajajo v bolj avtoritarne oblike vladavine.

V nasprotju z drugimi družbenimi problemi fenomen krčenja državljanskega prostora ne loči med »tradicionalnimi« in »novimi« demokracijami, njihovim spoštovanjem človekovih pravic in svoboščin, bogastvom itn., saj predstavlja sekuritizacija različnih družbenih problemov [vključno s fenomenom radikalizacije in nasilnega ekstremizma] globalni fenomen. Pravzaprav so različne globalne krize – vedno znova – rabile kot izgovor za zmanjšanje državljanskega prostora. Na podlagi utemeljevanja na argumentu nujnosti, ki je okrepljeno z retoriko o tako imenovanem »nacionalnem interesu«, so vlade uveljavile nekakšno implicitno ekvivalenco med legitimnim nacionalnim interesom države, npr. varnostjo, finančno neodvisnostjo, suverenostjo in ozemeljsko celovitostjo držav itn.), ter vladnimi programi, ki bi lahko ogrožali delovanje civilne družbe. Na primer, »varnostna kriza«, ki je sledila terorističnim napadom 11. septembra 2001 v New Yorku in s tem povezana »vojna proti terorju«, so vladi ZDA omogočile sprejetje zakonodaje [tako imenovani *Patriot Act*], ki v imenu varnosti in nacionalnega interesa omogoča kršitve temeljnih pravic in svoboščin.

Krčenje oz. ožanje državljanskega prostora predstavlja torej simptom veliko večjih in pomembnih sprememb v demokratičnem globalnem upravljanju in s tem povezano »vrzeljo v odgovornosti« (Scholte, 2013). Le-ta je v veliki meri posledica tako imenovane »neoliberalne revolucije«⁵ in njenega tehnokratskega načina vladanja (Duggan, 2003), ki ga zaznamuje ne le merjenje uspešnosti in učinkovitosti predvsem (ali celo izključno) s kazalniki, povezanimi z gospodarsko rastjo, temveč v številnih pomembnejših premikih upravljanja oz. vladanja, vključno z

[i] poenostavljenim razumevanjem odnosa med vlado, civilno družbo in drugimi družbenimi sferami (npr. trgovino);

[ii] izključno instrumentalističnim pogledom na civilno družbo in njeno vlogo v demokratični družbi,

[iii] proceduralističnim pojmovanjem demokracije in njenega institucionalnega okvira,

[iv] redukcionističnim razumevanjem državljanske enakosti,

⁵ Sicer pa velja ob uporabi pojma neoliberalizem tudi zmernost, saj predstavlja pojem neoliberalizma – kakor je zapisala Vera Troeger v recenziji knjige *Crisis Without End: The Unravelling of Western Prosperity* – »nekakšen bavbav za vse, kar je narobe z prevladujočim političnim in gospodarskim sistemom na Zahodu, ne da bi ta pojem tudi definirali« (Troeger, 2014).

[v] popačeno podobo uspešnosti kot osrednjega merila neoliberalnega globalnega upravljanja.

Prav sekuritizacija predstavlja »idealen« mehanizem neoliberalnega upravljanja, saj se v imenu zagotavljanja varnosti in s tem povezan argument nujnosti – vsaj zaenkrat – uspešno izmika demokratičnemu nadzoru in odgovornosti, kjer je civilna družba igrala izjemno pomembno vlogo (Skoczylis in Andrews, 2019; Smith, 2018).⁶ Fenomen radikalizacije in nasilnega ekstremizma predstavlja namreč samo del težav, ki so povezani s polarizacijo sodobnih družb, saj sovražni govor in ksenofobija [ter ostale pojavne oblike distopičnih naracij] nasploh pomembno prispevajo k socialni fragmentaciji in konfliktni različnosti ter s tem povezanim fenomenom družbene erozije. Tudi zato se vrstijo pozivi po zagotavljanju pravične oz. poštene sekuritizacije (Floyd, 2019), ki naj bi nevtralizirala ali celo odpravila negativne stranske učinke strategije sekuritizacije.

Zaključek

Osnovni problem sekuritizacije torej ni v tem, da določen fenomen opredelimo kot »dejavnik tveganja«, npr. nacionalno varnost, suverenost, javno zdravje itn., temveč v legitimiranju ukrepov, ki 'sekuritizaciji' sledijo. Sekuritizacija je namreč problematična iz [vsaj] dveh ločenih razlogov. Na eni strani tako imenovana »strategija sekuritizacije« vsak fenomen problematizira kot primarno ali celo kot izključno »varnostni« fenomen. S tem vso kompleksnost določenega fenomena zvede na skupni imenovalci varnosti in s tem povezanih tveganj oz. groženj. Na drugi strani pa tako imenovana »strategija sekuritizacije« legitimira vse *ex post* ukrepe, ki so sprejeti za »normalizacijo« oz. vrnitev v prvotno stanje *statusa quo*. S tem se sam *status quo* hkrati tudi legitimira, saj je osnovni cilj vseh ukrepov, ki so povezani s strategijo sekuritizacije, povrnitev zadev v prvotno stanje [ne glede kako problematično naj bi pravzaprav bilo].

»Ustrahovanje«, kot je v svojem nagovoru Generalne skupščine ZN, 25. septembra 1961, poudaril ameriški predsednik John F. Kennedy »ni novo orožje. Skozi zgodovino so ga uporabljali tisti, ki niso uspeli bodisi s prepričevanjem ali z zgle-dom«. Enako kot za terorizem velja zgornje »opozorilo« tudi za strategijo sekuritizacije. Kakor opozarja Jonathan Githens-Mazer, je vsako tveganje »družbena konstrukcija, ki temelji na kombinaciji statistične verjetnosti in, kar je še pomembneje, skrbi, za katere družba bodisi izrecno bodisi implicitno meni, da so vredne pozornosti ter vloženega časa in sredstev« (Githens-Mazer, 2012: 559). Z redefinicijo razmerja med zagotavljanjem varnosti na eni strani ter spoštovanjem

⁶ Na povezanost sekuritizacije radikalizacije in nasilnega ekstremizma ter neoliberalizma opozarja vrsta avtorjev s širšega vsebinskega področja preučevanja terorizma (Kundnani, 2020; Skoczylis in Andrews, 2019).

temeljnih pravic in svoboščin na drugi je postala varnost – kot najmanjši skupni imenovalec stabilnosti sodobnih pluralnih družb – pravzaprav talec »vojne proti terorju«.

Securitization and the social construction of security

In the history of political thought, the parable of fear occupies anything but a negligible place as we find it in some of the central text of both classical as well as contemporary political thought. Nevertheless, the modern conception of fear that forms the basis of the 'strategy of securitization' is a much more complex and controversial phenomenon as it starts to figure as a common denominator of a whole range of mutually [at least seemingly] diverse phenomena and related problems. This paper aims to present a comprehensive analysis of the strategy of securitization and the related phenomenon of the social construction of security. The introductory part identifies some of the neglected or overlooked dimensions of the debate on radicalization and violent extremism. The central part analyzes the individual elements of the strategy of securitization together with a range of issues that this strategy raises. This is followed by a problematization of the impact of the strategy of securitization on the phenomenon of the 'shrinking civic space'. The concluding part emphasizes the a shift of emphasis in the context of redefining the relationship between ensuring security on the one hand and respect for fundamental rights and freedoms on the other.

Keywords: radicalization, violent extremism, securitization, shrinking civic space.

Literatura

- Altheide, David (2017 [2002]). *Creating Fear: News and the Construction of Crisis*. London: Routledge.
- Altheide, David (2006). *Terrorism and the Politics of Fear*. Lanham: Altamira Press.
- Balzacq, Thierry [ur.] (2010). *Securitization Theory: How Security Problem Emerge and Dissolve*. London: Routledge.
- Bourbeau, Philippe (2011). *The Securitization of Migration: A Study of Movement and Order*. London: Routledge.
- Buzan, Barry, Wæver, Ole in De Wilde, Jaap de (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Cassam, Quassim (2015). »Vice Epistemology«. *The Monist*, 99, str. 159–180.
- Cassam, Quassim (2018). »The Epistemology of Terrorism and Radicalization«. *Royal Institute of Philosophy Supplements*, 84, str. 187–209.
- Coolsaet, Rik (2016). »All radicalisation is local: the genesis and drawbacks of an elusive concept«. *Egmont Paper*, 84. Dostopno na [30.10.2019] <https://biblio.ugent.be/publication/7243264/file/7243273.pdf>

- Coolsaet, Rik (2019). V: N. Fadil, F. Ragazzi in de Koning, M. [ur.], *Radicalization in Belgium and the Netherlands: Critical Perspectives on Violence and Security*. London: Bloomsbury Publishing, str. 29–51.
- Deželan, Tomaž, Laker, Jason A., Sardoč, Mitja, (2020). *Safeguarding Civic Space for Young People in Europe*. Bruselj: European Youth Forum. Dostopno na: <https://www.youthforum.org/safeguarding-civic-space-young-people-europe>
- Douglas, Tom (1995). *Scapegoats: Transferring Blame*. London: Routledge.
- Duggan, Lisa (2003). *The Twilight of Equality? Neoliberalism, Cultural Politics and the Attack on Democracy*. Boston: Beacon Press.
- Durodié, Bill (2016). »Securitising Education to Prevent Terrorism or Losing Direction?« *British Journal of Educational Studies*, 64(1), str. 21–35.
- Elbe, Stefan (2010). *Security and Global Health*. Cambridge: Polity Press.
- English, Richard (2010). *Terrorism: How to Respond*. Oxford: Oxford University Press.
- Floyd, Rita (2010). *Security and the Environment: Securitisation Theory and US Environmental Security Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Floyd, Rita (2011). »Can Securitization Theory be Used in Normative Analysis? Towards a Just Securitization Theory«. *Security Dialogue*, 42(4-5), str. 427–439.
- Floyd, Rita (2019). *The Morality of Security: A Theory of Just Securitisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gambetta, Diego in Hertog, Steffen (2016). *Engineers of Jihad: The Curious Connection Between Violent Extremism and Education*. Princeton: Princeton University Press.
- Gearon, L. (2015). Education, Security and Intelligence Studies, *British Journal of Educational Studies*, 63(3), str. 263–279.
- Gereluk, D. (2012). *Education, Extremism and Terrorism: What Should be Taught in Citizenship Education and Why*. London: Continuum.
- Githens-Mazer, J. (2012). »The Rhetoric and Reality: Radicalization and Political Discourse«. *International Political Science Review*, 33 (5), str. 556–567.
- Glazzard, Andrew, Jespersen, Sasha, Maguire, Thomas Maguire & Winterbotham, Emily (2018). *Conflict, Violent Extremism and Development: New Challenges, New Responses*. New York: Palgrave Macmillan.
- Heath-Kelly, C. (2013). »Counter-Terrorism and the Counterfactual: Producing the 'Radicalization' Discourse and the UK Prevent Strategy«. *The British Journal of Politics and International Relations*, 15(3), str. 394–415.

- Huysmans, Jef (2006). *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*. London: Routledge.
- Krueger, Alan (2007). *What Makes a Terrorist*. Princeton: Princeton University Press.
- Kundnani, Arun (2004). »Wired for war: military technology and the politics of fear«. *Race & Class*, 46(1), str. 116–125.
- Kundnani, A. (2012). »Radicalisation: The Journey of a Concept«. *Race & Class* 54 (2), str. 3–25.
- Kundnani, A. (2014). *The Muslims are Coming: Islamophobia, Extremism, and the Domestic War on Terror*. New York: Verso.
- Kundnani, Arun (2015). *A Decade Lost: Rethinking Radicalization and Extremism*. London: Claystone. Dostopno na (3.9.2019): <https://mabonline.net/wp-content/uploads/2015/01/Claystone-rethinking-radicalisation.pdf>
- Kundnani, Arun in Hayes, Ben (2018). The globalisation of countering violent extremism policies: Undermining human rights, instrumentalising civil society. *Transnational Institute*. Dostopno na (26.10.2019): https://www.tni.org/files/publication-downloads/cve_web.pdf
- Larsen, Jeppe Fuglsang (2019). »Talking About Radicalization«. *Nordic Journal of Criminology*, DOI: 10.1080/2578983X.2019.1685805
- Levy, J. (2000). *The Multiculturalism of Fear*. Oxford: Oxford University Press.
- MacIntyre, Alasdair (1983). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Marx, Karl (2010 [1848]). *Komunistični manifest*. Ljubljana: Založba Sanje.
- Moghaddam, Fathali M. (2005). »The Staircase to Terrorism: A Psychological Exploration«. *American Psychologist* 60 (2), str. 161–169.
- Nathanson, Stephen (2010). *Terrorism and the Ethics of War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Neumann, Peter R. (2013). »The Trouble with Radicalization«. *International Affairs* 89 (7), str. 873–893.
- O'Donnell, Aislinn (2016). »Securitisation, Counterterrorism and the Silencing of Dissent: The Educational Implications of Prevent«. *British Journal of Educational Studies*, 64(1), str. 53–76.
- Della Porta, Donatella (2018). »Radicalization: A relational perspective«. *Annual Review of Political Science*, 21, str. 461–474.

Ragazzi, Francesco (2016). »Suspect Community or Suspect Category? The Impact of Counter-terrorism as 'Policed Multiculturalism'«. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(5), str. 724–741.

Richards, Julian (2017). *Extremism, Radicalization and Security: An Identity Theory Approach*. London: PalgraveMacmillan.

Robin, Corey (2004). *Fear: The History of a Political Idea*. Oxford: Oxford University Press.

Rosenblum, Nancy [ur.] (1989). *Liberalism and the Moral Life*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Said, E. (1996). *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Sardoč, Mitja (2018). »Radikalizacija in nasilni ekstremizem: teorije, politike in koncepti«. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja*, XXXIX(3/4), str. 185–207.

Sardoč, Mitja (2019a). »The Psychology of Radicalization: An Interview with Fathali Moghaddam«. *Postdigital Science and Education*, str. 1–7. <https://doi.org/10.1007/s42438-019-00080-9>

Sardoč, Mitja (2019b). »The Good, the Bad and the Ugly of Radicalization: An Interview with Arun Kundnani«. *Journal of Applied Security Research*, str. 1–9. DOI: 10.1080/19361610.2020.1702374

Sardoč, Mitja (2020). »Radikalizacija in nasilni ekstremizem: poskus opredelitve«. *Časopis za kritiko znanosti*, 48(280), str. 160–178.

Scholte, Jan Aart [ur.] (2013). *Building Global Democracy? Civil Society and Accountable Global Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sedgwick, Mark (2010). »The Concept of Radicalization as a Source of Confusion«. *Terrorism and Political Violence* 22 (4), str. 479–494.

Sheikh, Mona Kanwal (2014). »The Religious Challenge to Securitisation Theory«. *Millenium*, 43(1), str. 252–272.

Shklar, Judith (1989). »The Liberalism of Fear«. V: N. Rosenblum [ur.], *Liberalism and the Moral Life*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, str. 21–38.

Silva, Derek M.D. (2018). »Radicalisation: The Journey of a Concept', Revisited«. *Race & Class* 59(4), str. 34–53.

Skoczylis, Joshua in Andrews, Sam (2019). »A Conceptual Critique of Prevent: Can Prevent be Saved? No, but ...«. *Critical Social Policy*, 40(3), str. 350–369.

- Smith, Cameron (2018). »Race and the Logic of Radicalization Under Neoliberalism«. *Journal of Sociology*, 54(1), str. 92–107.
- Stephens, William, Sieckelinck, Stijn in Boutellier, Hans (2019). »Preventing Violent Extremism: A Review of the Literature«. *Studies in Conflict & Terrorism*, DOI: 10.1080/1057610X.2018.1543144_
- Sukarieh, Mayssoun in Tannock, Stuart (2015). »The Deradicalisation and Education: Terror, Youth and the Assault on Learning«. *Race & Class* 57 (4), str. 1–17.
- Sunstein, Cass (2014). *Conspiracy Theories and Other Dangerous Ideas*. New York: Simon Schuster.
- Sunstein, Cass (2018). *Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton: Princeton University Press.
- Taureck, Rita (2006). »Securitization Theory and Securitization Studies«. *Journal of International Relations and Development*, 9(1), str. 53–61.
- Vultee, Fred (2010). »Securitization: A new approach to the framing of the ‘war on terror’«. *Journalism Practice*, 4(1), str. 33–47.
- Williams, Michael C. (2011). »Securitization and the Politics of Fear«. *Security & Dialogue* 42(4-5), str. 453–463.
- Wodak, Ruth (2015). *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: SAGE.